

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

De hereniging van twee deelcollecties uit de Collectie Van Nuffel

Reference:

Ermens Daniël, van Looveren Erna.- De hereniging van twee deelcollecties uit de Collectie Van Nuffel
De gulden passer / Vereniging der Antwerpsche Bibliophielen - ISSN 0777-5067 - 96(2018), p. 332-337
To cite this reference: <https://hdl.handle.net/10067/1570600151162165141>

In: *De Gulden Passer* 96 (2018), 332-337.

De hereniging van twee deelcollecties uit de Collectie Van Nuffel

[bijdrage van Daniël Ermens en Erna Van Looveren]

In de loop van haar bijna honderdjarige bestaan is de bibliotheek van het Ruusbroecgenootschap een begrip geworden voor het zorgzame beheer van geschreven en gedrukt geestelijk erfgoed. Met regelmaat worden aan deze erfgoedbibliotheek verzamelingen toevertrouwd. Op deze wijze worden de eigen collecties aangevuld en kan het Ruusbroecgenootschap onderzoekers een steeds groter aanbod aan bronnen bieden. In 2018 zijn op deze wijze twee prentencollecties bij het Ruusbroecgenootschap ondergebracht. In de eerste plaats betreft het de Collectie Thijs, die dit jaar volop in de aandacht heeft gestaan. Met een colloquium en een tentoonstelling werd de digitale ontsluiting gevierd van deze ca. 1.100 prenten tellende collectie van Alfons Thijs (1944–2014). De Antwerpse Universiteitsbibliotheek kocht deze collectie in 2014 aan en heeft haar nu in bruikleen aan het Ruusbroecgenootschap gegeven.¹ De tweede collectie is een van de drie deelcollecties van E.P. Van Nuffel.

Dokter Eugeen Pieter Van Nuffel (1850–1919) was burgemeester van Hemiksem van 1897 tot aan zijn dood. Via Carolina Geerts (1805–1882), een tante van moederszijde van zijn vrouw, Maria Vermylen (1854–1921), verkreeg hij de eerste prenten voor zijn collectie. Terwijl Carolina de doodsprentjes van familieleden en kennissen uit piëteit bewaarde, ging Eugeen gericht op zoek naar prentjes om hun artistieke waarde. Via zijn contacten met voornamelijk families die in Hemiksem een kasteel of zomerverblijf hadden groeide zijn collectie aan met doodsprentjes van familieleden en aanverwanten van jonkheer Gustaaf Meyers, graaf de Bergeyck, baron de Pret en jonkheer Jules Moretus. Daarnaast verkreeg hij veel prenten via geestelijken die hij tijdens zijn opleiding aan het Kleinseminarie in Mechelen of via familie had leren kennen. In 1919 liet hij zijn kinderen een collectie na van ca. 7.500 prenten uit de achttiende en negentiende eeuw, verdeeld over drie deelcollecties: (1) ca. 6.300 bidprentjes, (2) ca. 770 ongekleurde devotieprentjes en (3) ca. 370 gekleurde devotieprentjes. De belangrijkste prenten uit elke deelcollectie waren ingekleefd in een Album, uit de eerste collectie zo'n 800, uit de tweede ongeveer 650 en uit de derde ongeveer 300 prentjes.²

Op latere leeftijd zou Eugeens jongste zoon, Eugeen Louis Van Nuffel (1890–1974) de ruim 5.000 losse prenten ordenen, en kon hij nog 967 bidprentjes, 234 ongekleurde en 68 gekleurde devotieprentjes aan zijn vaders Album toevoegen.³ In 1956, op het moment van deze inventarisering, werd ook besloten de collectie over de erfgenamen te verdelen. Eugeen was op dat moment de enige nog levende zoon. Hij kreeg de deelcollectie bidprentjes, de erven van zijn oudste broer Charles (1882–1949) kregen de ongekleurde devotieprenten en de erven van zijn derde broer Frans Xavier (1884–1955) de gekleurde devotieprenten.⁴ Zijn tweede broer

¹ Voor meer informatie over de Collectie Thijs, zie: Karen Bowen, *De Collectie Thijs. Het geloof van gewone mensen in beeld gebracht*, Antwerpen: Universiteitsbibliotheek, 2018. De online catalogus is te raadplegen via: <http://anet.be/opac/opacuactobj>. Alle vermelde websites werden het laatst op 15 oktober 2018 geraadpleegd.

² De informatie in deze alinea is afkomstig uit de nota *De verzameling bidprentjes van de familie Van Nuffel* (Gent, 12 oktober 1965) van Eugeen L. Van Nuffel, een getypte geschiedenis van de collectie die bewaard wordt in het archief van de prentenkamer van het Ruusbroecgenootschap. In dit document is sprake van 'doodbeeldekens', 'ongekleurde oude bidprentjes' en 'gekleurde oude bidprentjes'. De stamboom van de familie Van Nuffel is te vinden op <https://gw.geneanet.org>.

³ In het archief van de prentenkamer van het Ruusbroecgenootschap worden vier nota's uit november 1956 bewaard waarop de aanvulling wordt toegelicht.

⁴ Deze informatie is afkomstig uit de nota, *De verzameling bidprentjes van de familie Van Nuffel* (Gent, 12 oktober 1965).

Jules (1883–1953) was priester en had bij zijn overlijden geen erfgenamen.⁵ In 1965 benaderde Eugeen het Ruusbroecgenootschap, nadat hij besloten had dat de deelcollectie die hem ten deel was gevallen daar het best konden worden ondergebracht. In een brief aan Leonce Reypens schreef hij: ‘Ik ben innig ervan overtuigd dat ik deze collectie aan geen meer bevoegde instelling kan toevertrouwen dan aan het Ruusbroecgenootschap waar met zoveel kunde en zorg bewaard en bestudeerd wordt al wat verband houdt met het door het voorgeslacht nagelaten geestelijk erfdeel.’⁶

Op 11 maart 2018 werd het Ruusbroecgenootschap benaderd door Francis Van Nuffel, kleinzoon van Xavier Van Nuffel. 53 jaar na de schenking door zijn oudoom Eugeen had de familie besloten dat ook de 380 gekleurde devotieprenten en de handgeschreven inventaris ervan best in een bibliotheek konden worden ondergebracht. De verhuizing van de prenten vond plaats in april. Hiermee was de hereniging van deze twee deelcollecties uit de Collectie Van Nuffel in het Ruusbroecgenootschap een feit. De prenten, die op grote vellen zuurhoudend papier waren gekleefd, zijn ondertussen losgemaakt, geïnventariseerd en gescheiden van elkaar opgeborgen in zuurvrij materiaal volgens de genre-indeling van het Ruusbroecgenootschap. Bij de inventarisatie is er zorg voor gedragen dat de herkomst van de prent is geregistreerd, zodat deze deelcollectie altijd terug kan worden samengesteld. Bovendien werd genoteerd op welk vel de prent was gekleefd, zodat ook het Album Van Nuffel kan worden gereconstrueerd.

Van Nuffels collectie handgekleurde devotieprenten vormt een mooie aanwinst voor de verzameling van het Ruusbroecgenootschap. De meeste prenten zijn gedrukt op papier of op perkament, maar er zit ook een prent bij die gedrukt is op stof. De collectie bevat allerlei religieuze prentgenres: zinnebeelden, evangelieprenten, prenten voor Mariale devotie, prenten voor plaatsgebonden devoties en prenten met heiligen of rijmgebeden. Daarnaast zijn er verschillende decoratietechnieken toegepast, zoals het bekleden (‘aankleden’) van de devotieprenten met stukjes stof, het aanbrengen van randversieringen rond de prent, of het versieren van een achtergrond door middel van snij-, knip- of prikwerk. Tot slot komen er ook enkele geschilderde prenten (miniaturen) in de collectie voor.⁷ Een bijzondere prent is een vel (koperplaat: 92 × 131 mm) met daarop 34 gekruisigde Jezusjes, doodshoofdjes, kelkjes en bordjes met ‘inri’. De bedoeling hiervan was dat de eigenaar schaar of mes ter hand zou nemen om zelf kruisigingsscenes te creëren. Zoals te zien is op de afbeelding, zijn er mogelijk vier Jezussen aan een kruis genageld.

Een groot deel van de prenten bevat een signatuur. Hieruit valt af te leiden dat het merendeel van de prenten in Antwerpen is gegraveerd. Alle bekende zeventiende-eeuwse Antwerpse graveurs komen in de collectie voor: Michiel Bunel (1670–1739), Michiel Cabbaey (1660–1722), Cornelius de Boudt (1660–ca. 1738), Philip Fruijtjers (1610–1666), Cornelis Galle (1576–1650), Franciscus Huberti (1630–1687), Johannes van den Sande (1600–ca. 1675) en Theodorus en Cornelis van Merlen (1609–1672 en 1654–1723). De koperplaten van deze plaatsnijders zijn nog lange tijd hergebruikt na hun overlijden. Dit is te zien aan de kwaliteit van de afdruk, maar ook aan het voorkomen van dubbele namen onder de prent. Zo plaatst Isabella Hertsens (1726–1797) haar naam naast die van Susanna Verbruggen (1684–1752), wier werkplaats ze heeft overgenomen, en voegt Jacobus Carolus Craen (1733?–1799) een nieuwe staat toe aan meerdere prenten van Cornelis van Merlen.

⁵ Jules Van Nuffel is de bekendste telg van deze familie. Behalve priester was hij ook componist. Eugeen schreef een boek over zijn broer: Eugeen Van Nuffel, *Mgr. Jules Van Nuffel, 1883–1953: herinneringen, getuigenissen en documenten*, Kortrijk: Groeninghe, 1967. Zie ook: www.julesvannuffel.be.

⁶ Brief van 12 oktober 1965 (behorende bij de eerder vermelde nota van dezelfde datum).

⁷ Voor meer informatie over de verschillende prentgenres, zie: Filip Lemmens & Alfons K.L. Thijs, ‘De iconografische collectie van het Ruusbroecgenootschap. Een rijke bron voor de studie van de vroomheidsbeleving in de oude Nederlanden’ in *Ons Geestelijk Erf*, 75 (2001), 270–292.

Hoewel van de meeste devotieprenten van Antwerpse origine al een (gekleurd) exemplaar voorkomt in de collectie van het Ruusbroecgenootschap, mag de waarde van deze aanvulling toch niet onderschat worden. Elke nog niet in de collectie voorkomende Antwerpse prent is immers een waardevolle toevoeging, want het grote aantal ‘dubbels’ toont aan hoe rijk en volledig de collectie van het Ruusbroecgenootschap reeds is op het vlak van Antwerpse devotieprenten voor 1850. Bovendien bevindt zich op bijna tien procent van de 380 prenten op de achterzijde een inscriptie. Deze sporen van gebruik tonen ons hoe er met de prenten werd omgegaan en dat levert nieuwe informatie op voor onderzoekers.

Uit de inscripties valt bijvoorbeeld op te maken waar de prenten in gebruik waren. In deze deelcollectie van de Collectie Van Nuffel blijken de meeste prenten afkomstig te zijn uit plaatsen uit de omgeving van Hemiksem, zoals Aartselaar, Rumst en Reet. Dat komt overeen met de hierboven besproken totstandkoming van de collectie: de prenten geven dus een unieke inkijk in de lokale geloofspraktijk. Ook de functie van de prenten valt uit de inscripties af te leiden. Opvallend in deze deelcollectie is dat iets minder dan de helft van de prenten met een inscriptie communieprenten zijn, prentjes die – anders dan vandaag – werden uitgereikt aan jonge gelovigen die hun Eerste Communie deden.⁸ Dit gebruik kwam in de Nederlanden zeker al voor in de late zeventiende eeuw en was populair tot het midden van de negentiende eeuw. Op dat moment worden de kleine prentjes vervangen door de grotere communieplaten, die door de ontvangers aan de muur werden gehangen.⁹ De oudste, gedateerde communieprent in de collectie is een zeer gedetailleerd, uit perkament gesneden prentje uit 1740 (88 × 59 mm), met in het midden een monstrans in een ingekleurde stralenkrans en bovenaan een neerdalende witte duif in een gekleurde wolk. Op de achterzijde staat geschreven: ‘Eerste Communie tweede | Paesdagh den 18 april 1740 | theresia Van Braet’.

De hereniging van deze mooie deelcollectie gekleurde devotieprenten met de deelcollectie bidprentjes biedt interessante perspectieven. Ondanks het ontbreken van de derde (spoorloze)¹⁰ deelcollectie uit de Collectie Van Nuffel, de ongekleurde devotieprenten, is het belang van deze collectie wegens zijn zeer lokale samenstelling duidelijk. De prenten maken onderzoek naar regionale devotionele en sociale praktijken mogelijk. Het Ruusbroecgenootschap onderkent het belang van collecties voor onderzoek. Daarom zijn alle grote prentenschenken die het tijdens zijn bestaan heeft mogen ontvangen terug te reconstrueren.¹¹ De geplande digitale ontsluiting van de prentencollectie zal dit onderzoek nog stimuleren.

⁸ Over het gebruik van communieprenten: Alfons K.L. Thijs, ‘Beeld, tekst en context: gedachtenisprenten voor eerstecomunicanten uit Vlaanderen en Nederland (18e–19e eeuw)’ in *Volkskunde*, 96 (1995), 263–322.

⁹ Thijs, ‘Beeld, tekst en context’, 270 en 292–293.

¹⁰ Van de kleinzoon van Charles hebben we vernomen dat men bij het leeghalen van het huis, na het overlijden van zijn moeder, het spoor naar de prenten bijster is geraakt.

¹¹ Andere belangrijke prentencollecties die het Ruusbroecgenootschap in bewaring heeft gekregen naast de Collectie Thijs en de Collectie Van Nuffel zijn de Collectie Ferdinand Peeters s.j. (oprichter van de Antwerpsche Sanctjeskring), de Collectie Rita Hostie en de anonieme schenking ‘Aanwinsten 1985’.